

В.Є. Куриленко, К.П. Бунятян

ПАМ'ЯТКИ СЕРЕДНЬОДНІПРОВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СЕРЕДНЬОГО ПОДЕСЕННЯ

У статті подано опис нових пам'яток середньодніпровської культури.

Останнім часом тема середньодніпровської культури (далі — СДК) залишається поза увагою українських археологів, хоча інтерес до неї з боку зарубіжних фахівців, зокрема польських і білоруських, не згасає. Це стримує нагромадження нових україно необхідних для розв'язання різних проблем джерел, отримані матеріали не долучаються до загального банку даних, а українське Подесення на археологічній карті цієї доби постає як напівпустельний регіон (Артеменко 1987, карта 3). Між тим спостереження лише в одному невеликому регіоні спростовують таку ситуацію.

Розглянемо територію Середнього Подесення на відрізку від с. Дігтярівка на півдні Новгород-Сіверського р-ну до гирла р. Сейм (це переважно Коропський р-н Чернігівської обл.). Зусиллями одного з авторів статті — В.Є. Куриленка, який понад 40 років провадить археологічний нагляд за цією територією і сумлінно збирає та фіксує усі знахідки й прояви культурних нагромаджень, — виявлено чимало пам'яток різного часу: від кам'яного віку до часів Київської Русі й пізніших. Частково їх уже введено в науковий обіг (Телегін, Куриленко 1986; Куриленко, Отрошенко 1998 та ін.). Ці пам'ятки невідворотно руйнуються піщаними кар'єрами (деякі вже знищено повністю), що збільшує значущість цих розвідок та зборів.

Сліди поселень СДК у зазначеному регіоні фіксуються доволі щільно — переважно в заплаві на піщаних підвищених дюнах та островах або на надзаплавних порізаних ярами терасах, зрідка — на останцях високого корінного берега Десни. Опис пам'яток розпочнемо з півночі — з околиць сіл Кудлаївка та Дігтярівка (рис. 1).

1. *Ур. Стрелиця* — піщана пошкоджена тераса приблизно за 2 км на південь від с. Дігтярівка. Збори у видувах, знахідки одиничні.

2. *Ур. Іванцеве* — тераса на півострові Гай приблизно за 2 км на південь від попередньої

пам'ятки. Насичена кременем і керамікою різних культур. Уламки кераміки СДК виявлено в трьох місцях розширеної південної частини. На півночі цієї ділянки вони концентруються під орним шаром у темному прошарку (–15—35 см).

3. *Ур. Лементарівка* — скупчення піщаних дюн нижче острова Гай. Збори.

4. *Ур. Ковальове* — на північ від с. Собичі. На західному схилі піщаної борової тераси за 10 м від болота в кар'єрах виявлено багато кременю та кераміки різних культур (ямково-гребінцевої, сосницької, колочинської). Зразки кераміки СДК зафіксовано на глибині 40—70 см.

5, 6. *Ігнатівський та Тугаїв грудки* — серед боліт нижче с. Кудлаївка. Збори.

Ретельніше досліджено Мезинський мікро-регіон, пам'ятки якого згруповано за їх локалізацією (рис. 2).

Заплавні поселення

7, 8. *Ур. Дубина* — висока (до 4,0 м) дюна, 1000 × 400 м, за 1,2 км на схід від с. Курилівка, серед боліт, з півдня розмивається р. Лоска. Пошкоджена. Розділена струмком на західну й східну частини. Через викорчовування лісу в повоєнні роки була вщент заповнена фрагментами кременю й кераміки різних культур. Шурфовкою у північній частині західної Дубини встановлено, що кераміка СДК залягала у двох шарах: середньому темно-сірому (–15—35 см) і нижньому світлому (–35—65 см). Тут зафіксовано уламки печини та кременю. На східній Дубині знахідки залягали в товщі 50 см над шаром із неолітичною керамікою. Виявлено кераміку й сосницької культури.

9. *Лугова грива Черепиця* в гирлі р. Лоска з твердого глею. Під час зачистки берегової лінії знайдено поодинокі уламки посуду СДК і сосницької культури, що залягали в темному шарі (–100—200 см), який підстилав супісок із неолітичною керамікою.

10. *Ур. Березова* — піщана дюна розміром 800 × 200 м, оточена болотами, водоймами й

меншими дюнами. Матеріал зафіксовано в трьох місцях: на зазначеній дюні на глибині 50 см та піщаних косах, що тягнуться від неї на захід, — на глибині 20 см. Виявлено кераміку сосницької культури.

11. *Ур. Рвачка* — глейова грива понад Десною заввишки 0,4 м і площею 150 × 150 м за 1,5 км на схід від с. Мезин. Пам'ятка багатошарова (неоліт, київська культура). Під час зачистки обриву на глибині 250 см у воді виявлено значне скупчення кераміки СДК завтовшки 13 см і завдовжки 75 см — рештки розвалів п'яти посудин і ще близько 100 уламків від інших. В одній посудині — товстий шар сажі.

12. *Мезинський острів* — висока (до 7 м) піщана дюна розміром 480 × 300 м за 2 км на схід від с. Мезин. Пошкоджена. Збори.

13. *Свердловський острів північний* — піщана дюна заввишки до 4 м розміром 320 × 160 м. Порита кар'єрами. Збори.

14. *Свердловський острів південний* — за 1 км нижче за течією Десни — піщана дюна розміром близько 400 × 300 м, заввишки до 5,0 м, оточена водоймами (за 1,2 км на схід від с. Свердловка). Поруйнована кар'єрами. Зафіксовано матеріали різних культур (неоліту, Київської Русі). У частково вцілілому культурному шарі кераміка СДК залягала на глибині 35 см. В одному місці нижче неї залягала неолітична. Не виключено, що тут був і могильник (див.: Куриленко, Отрошенко 1998, рис. 2, 5).

15. *Ур. Могила 1, 2* — два підвищення поміж озерцями на р. Хотинь на береговій вкритій алювієм дюні за 4 км на схід від с. Радичев. В ур. Могила-1 кераміка СДК залягала разом із неолітичною під темним шаром (–20—45 см) із керамікою сосницької культури.

Правобережна терасово-балкова зона

16. *Ур. Попова* — піщана борова тераса заввишки до 3 м над болотом на сході с. Курилівка. Поруйнована. Матеріал від доби мезоліту до V ст. В обриві простежено стратиграфію і зібрано численний матеріал СДК на глибині 70—90 см.

17. *Ур. Хуторище* — південний вищий відріг тієї самої тераси. Культурний шар із різночасовими матеріалами майже повністю зруйновано піщаним кар'єром. В обриві кар'єру під зритим валом — давній шар завтовшки 25 см з керамікою роменської та сосницької культур, нижче — світліший з керамікою СДК та неолітичною. В іншому місці кераміка СДК залягала разом із сосницькою з глибини 70 см у темному шарі завтовшки 35 см.

18. *Ур. Шумейківка* — західна вулиця с. Мезин. Схил над балкою. Збори школяра на городі давньоруської кераміки й СДК.

19. *Свердловська балка* — кераміку зібрано в піску, взятому з берега Десни в гирлі балки для господарчих потреб. Також зафіксовано кераміку неолітичну, мар'янівської, сосницької культур та ін.

20. *Ур. Затон* — багатошарова пам'ятка за 2 км на південь від порому через Десну, розмита річкою. Збори в піску, взятому з Десни. Також виявлено матеріали сосницької культури, залізного віку та ін.

21. *Пузирьова балка* — на північному схилі берега р. Хвостинка (правий доплив Десни) неподалік гирла на плато розміром 125 × 85 м, заввишки 5 м у траншеї газопроводу зафіксовано три шари: верхній сірий (35 см), середній темний (20 см) із керамікою мар'янівської, сосницької та середньодніпровської культур і нижній (20 см).

22. *Ур. Усове* — тераса розміром 300 × 250 м, що похило піднімається до 7 м заввишки над болотом поміж двома річками (Хвостинка Північна й Південна). Кераміку СДК зафіксовано на підвищеній частині на глибині 65 см нижче шару з керамікою сосницької культури. У пониззі виявлено кераміку сосницької і колочинської культур.

Корінний правий берег Десни

23. *Куликова гора* — обмежене ярами плато площею 150 × 100 м і заввишки 60 м. Пам'ятка різночасова. Матеріали в перевідкладеному стані.

24. *Мезинське городище* — відома пам'ятка юхнівської культури. Тут В.Є. Криленко зібрав кераміку СДК, лебедівської, сосницької і мар'я-

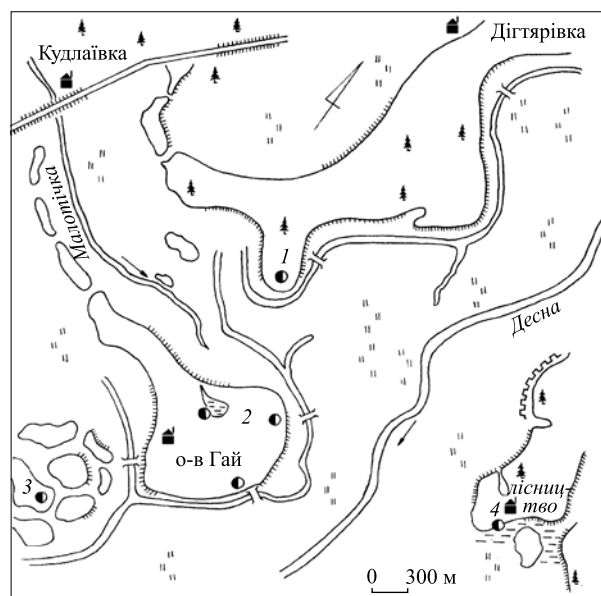

Рис. 1. Схема розміщення пам'яток в околицях сіл Кудлаївка й Дігтярівка: 1 — ур. Стрелиця; 2 — ур. Іванцеве; 3 — ур. Лементарівка; 4 — ур. Ковальове

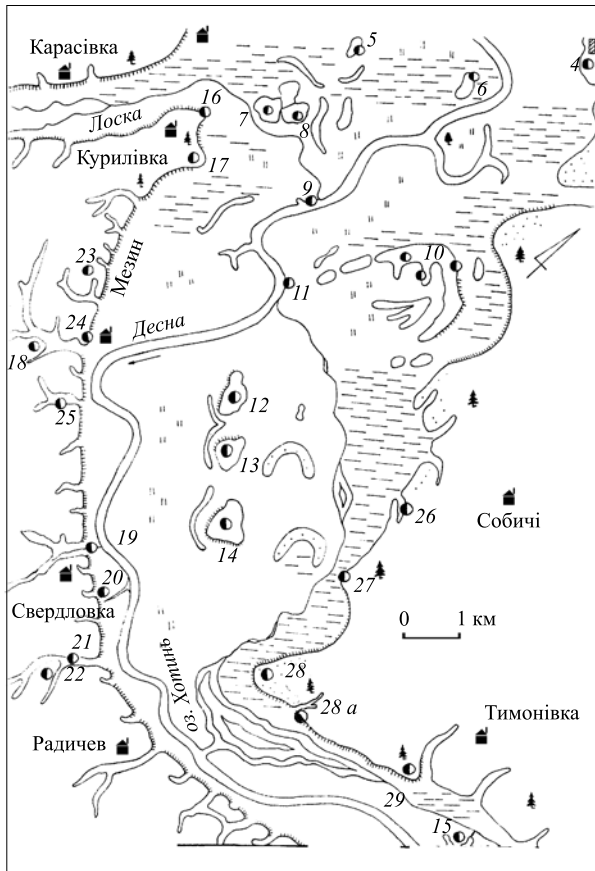

Рис. 2. Схема розміщення пам'яток у Мезинському мікрореєоні: 5, 6 — Ігнатівський та Тугайв грудки; 7, 8 — ур. Дубина; 9 — лугова грива Черепиця; 10 — ур. Березова; 11 — ур. Рвачка; 12 — Мезинський острів; 13, 14 — Свердловські північний і південний острови; 15 — ур. Могила-1; 2; 16 — ур. Попова; 17 — ур. Хуторище; 18 — ур. Шумейківка; 19 — Свердловська балка; 20 — ур. Затон; 21 — Пузирьова балка; 22 — ур. Усове; 23 — Куликова гора; 24 — Мезинське городище; 25 — ур. Хоромки; 26 — ур. Забілин луг; 27 — ур. Забілівщина; 28 — ур. Дзвінкове; 28а — Галаганове; 29 — озеро Хотинь

нівської культур та давньоруську, а також виявив поховання юхнівської і нез'ясованої культури.

Додамо, що під час розкопок О.М. Мельниковської під шаром юхнівської культури в темному щільному передматериковому ґрунті знайдено поодинокі уламки посуду з шнуровою і ялинковою орнаментациєю. Там само виявлено невеличкий могильник. Із СДК орієнтовно можна пов'язати пох. 7, здійснене на глибині 0,75—0,9 м. Небіжчика покладено випростано головою майже на південь. Біля голови й крижів зафіксовано трохи дрібного деревного вугілля, а також кілька уламків посуду зі шнуровим і ялинковим орнаментом, на думку О.М. Мельниковської, безперечно пов'язаних із похованням; за головою — ребро тварини (?). Ще три поховання залягали вище й були безінвентарними (Мельниковская 1967/43). До СДК можна віднести й кременеву мотику (?),

що походить із юхнівського шару (Мельниковская 1968/85).

25. Ур. Хоромки — порізане ярами мисове плато заввишки 30 м за 0,8 км на південь від с. Мезин. Пам'ятка багатошарова (кераміка мар'янівської, київської культур та ін.), накрита лесом завтовшки 1,2 м. Кераміки СДК мало. Поодинокі знахідки виявлено також на ріллі над заплавою.

Лівий берег Десни

26. Ур. Забілин луг — вузька борова піщана тераса. 3-поміж знахідок — 5 уламків кераміки СДК.

27. Ур. Забілівщина — на заболочених лівобережних терасах Тимонівського бору навпроти Свердловських островів після осушення болота зібрано кераміку доби неоліту, сосницької культури й 3 уламки СДК.

28. Ур. Дзвінкове — велика мисова тераса завширшки близько 200 м, що тягнеться попід лісом по дорозі в с. Тимонівка. Руйнується кар'єрами. У піску та зачистках виявлено кілька десятків уламків кераміки СДК.

28. Галаганове — заболочений яр за 2—3 км на захід від с. Тимонівка. Знахідки СДК зафіксовано по обидва боки гирла яру. З південного боку вони залягали на глибині 17—47 см разом із численними шматками болотяної руди.

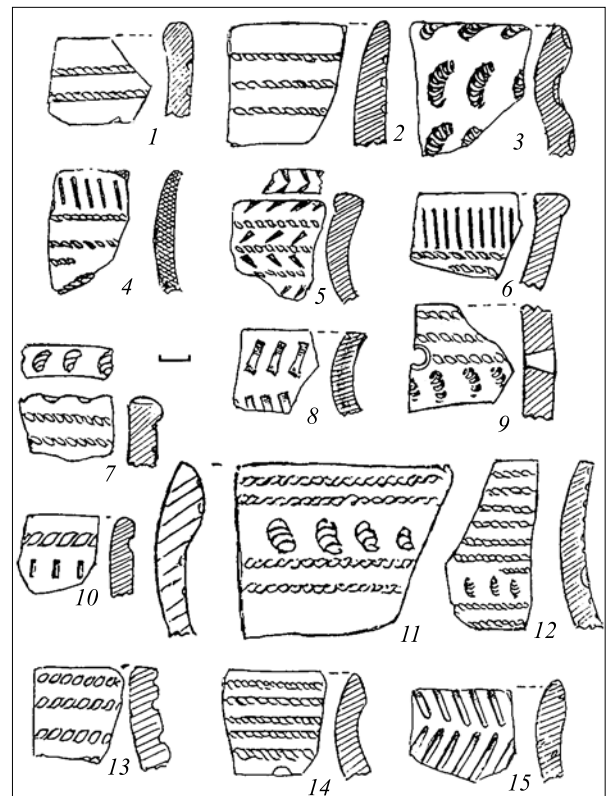

Рис. 3. Товстостінна кераміка: 1 — ур. Ковальове; 2 — Мезинське городище; 3—5 — Мезинський острів; 6—10 — Свердловський південний острів; 11—13 — ур. Попова; 14—15 — ур. Березова

29. *Озеро Хотинь* — за 1—2 км на південь від ур. Дзвінкове на боровій терасі понад озером зібрано уламки кераміки СДК.

30. *Село Райгородок* — південніше оз. Хотинь. За 1 км на південь від Райгородського городища, в ур. Тимошкове, виявлено кераміку сосницької культури й СДК.

В околицях м. Короп виявлено 6 пунктів, де переважає матеріал сосницької культури, але трапляється й СДК.

31. *Музей Кибальчича* — під час зачистки дороги знайдено кераміку СДК.

32. *Маслозавод* — на боровій терасі на зразок півострова — зрите городище розміром приблизно 200 × 150 м. Під час зачистки виявлено уламки посуду різних культур, серед яких і СДК.

33. *Лиса гора* — трикутний острів завдовжки близько 2 км, заввишки 5 м, який знижується на північ — до Десни. Збори в кількох місцях, зокрема північніше пристані Мальцева на переритій поверхні та за 200 м на південний схід від гори.

34. *Коваленчиха* — піщаний острів за 3 км на північ від м. Короп завдовжки близько 0,7 км із окольными дюнами, оточений болотами й річками. Збори.

35. *Село Риботин* — ур. Піддубне та Барановий луг. Збори на лузі, в кар'єрах.

36. *Село Рижки* — на притоках р. Сеймок (до-плив р. Сейм) між зазначеним селом і с. Костирьове розвідкою виявлено кілька пам'яток із різночасовим матеріалом. Кераміку СДК виявлено на Гогуліному грудку, грудку Кукуюля, урочищах Самойловичка-2, на підвищенні біля мосту.

Додамо, що пункти з керамікою СДК відомі ще в околицях зливу Сейму та Десни, нижче (Безанская 1954/8; Бондарь 1974, рис. 47), а також вище від охарактеризованої зони (Воеводский 1949; Розенфельдт 1950).

Здебільшого кераміку СДК зафіксовано на пам'ятках із різночасовими матеріалами, тож її виділено типологічно — переважно за стилем орнаменталії, а також фактурою тіста. Завдяки домішці піску черепок зазвичай міцний, хоча трапляються й крихкі через домішку жорстви й зовсім рідко — мушлі. Поверхня часто підлощена, інколи з розчосами. Колір червонуватий, жовтуватий, жовто-брунатний і жовто-сірий. Зважаючи на фрагментарний характер знахідок, можна зазначити лише деякі параметри посуду.

Більшість уламків походить від товстостінного посуду (0,7—1,3 см завтовшки), барвистість форм якого відбиває оформлення вінець: прямі, плавно чи різко відігнуті, а також загнуті. Краї їх бувають заокругленими, горизонтально або навскіс зрізаними назовні чи до середини (рис. 3—5). Орнаментовано таку кераміку переважно шнуровими лініями та відбитками прямокутного штампа, які зазвичай утворюють ялинку, а та-

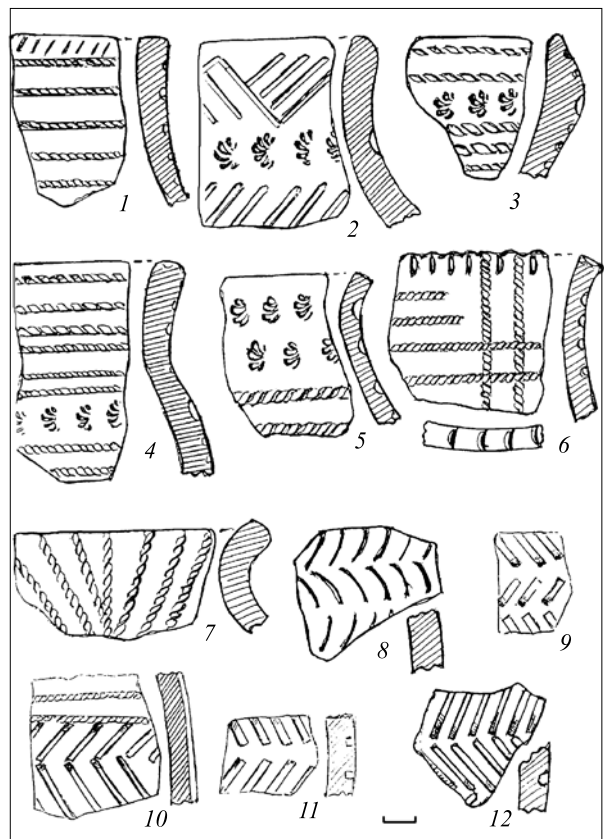

Рис. 4. Товстостінна кераміка: 1—8 — ур. Дубина; 9, 11 — ур. Іванцеве; 10 — ур. Березова; 12 — Свердловський південний острів

кож «гусеничкою», дугастим гострим штампом (мов нігтем) і так званими котячими лапками. Трапляється також орнамент із тонких прокреслених ліній, парних відбитків шнура, зубчастого штампу (з черепашки), защипів. Швидше за все, такий посуд був плоскодонним і мав присадкуваті й більш стрункі видовжені пропорції.

До другої групи належить тонкостінний посуд, мабуть, уламки чаш та кубків, серед яких зафіксовано круглодонні. Вінця прямі або трохи загнуті зі скошеним до середини краєм чи округлим або потовщеним з обох боків (рис. 6; 8). Одна посудина з Березової (рис. 6, 2) цілком перегукується з округлодонним кубком із поховання на Свердловському о-ві південному (пор.: Куриленко, Отрошенко 1998, рис. 2, 5).

Оригінальною знахідкою є виріб зі згаданого острова у вигляді невеликої товстостінної плошки, оздобленої зсередини шнуровими лініями, а зовні — ними й фігурним штампом (рис. 7).

Характер польових досліджень (збори, зачистки, зрідка невеличкі шурфи), руйнація пам'яток через дію природних та особливо антропогенних чинників обмежує можливості інтерпретації здобутого матеріалу. Втім деякі припущення можна висловити. Кераміка СДК Подесення в цілому демонструє подібність до знахі-

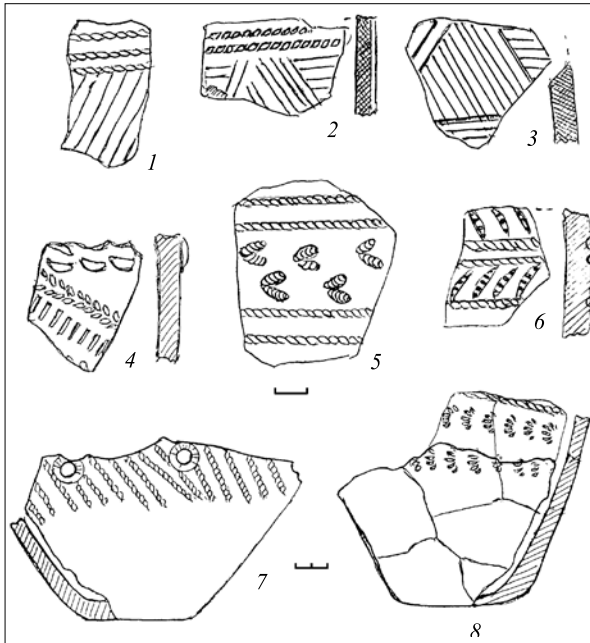

Рис. 5. Товстостінна кераміка: 1, 7, 8 — ур. Рвачка; 2, 3 — с. Дзвінкове; 4 — ур. Могила; 5, 6 — Свердловський південний острів

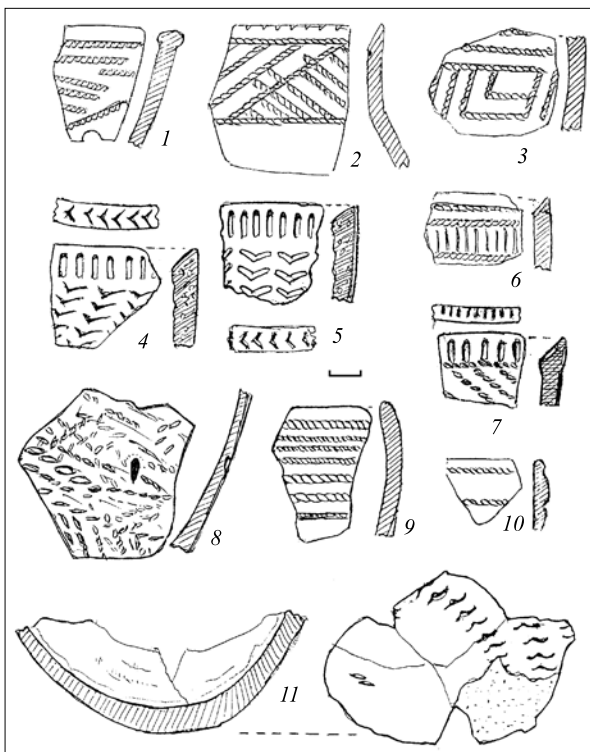

Рис. 6. Тонкостінна кераміка: 1—3 — ур. Березова; 4—6 — Мезинський острів; 7 — с. Рижки; 8 — ур. Хоромки; 9, 11 — ур. Рвачка, 10 — оз. Хотинь

док на інших територіях, зокрема Середньої Наддніпрянщини, і поки що немає вагомих підстав для виділення деснянської групи пам'яток у локальний варіант, як вважав М.М. Бондар. Критеріями для виділення останнього,

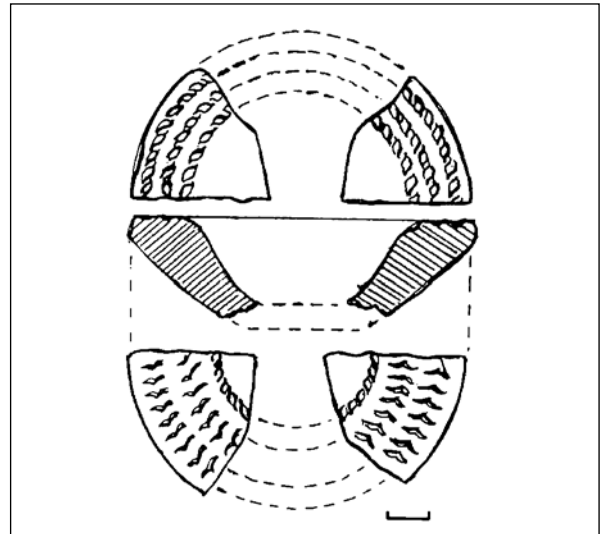

Рис. 7. Керамічний виріб. Свердловський південний острів

окрім суто географічного показника (переважання заплавної поселень), учений вважав невеличкі розміри поселень, незначні культурні нагромадження як наслідок сезонного їх характеру, значний відсоток круглодонного посуду (Бондарь 1974, с. 170). Таке твердження спричинено непорозумінням, позаяк розміри поселень установлено в одиничних випадках і вони, як правило, невеликі (найбільшим є поселення Ісківщина — 0,35 га), а також обмеженістю інформації щодо Подесення.

Зважаючи на сучасний стан джерел, у всіх регіонах СДК абсолютно переважають поселення, які зазвичай інтерпретують як стійбища. Отже, Подесення в цьому розумінні не є винятком. Водночас можна припустити наявність тут поселень і тривалішого характеру — цілорічного мешкання. Це насамперед стосується такого пункту, як Рвачка, де у невеликому шурфі площею 1 м² знайдено розвал 5 посудин та близько 100 уламків від інших. Із меншою вірогідністю можна говорити про подібні поселення на Свердловському острові південному та Дубині, що лідирують за кількістю знахідок. Побічною вказівкою на відносно осілий спосіб життя людності СДК може бути й наявність ґрунтових поховань — уже згаданих на Свердловському острові південному, Мезинському городищі, а вище по Десні — на Мисі Очкинському (Воеводский 1949; Розенфельдт 1950).

Перевага стійбищ над поселеннями зумовлює проблему визначення способу життя носіїв СДК. Найвиваженішу позицію у цьому питанні займав М.М. Бондар (Бондарь 1972). Орієнтуючись на зазначений факт, а також незначну кількість знарядь, пов'язаних із землеробством і переробкою його продукції, він цілком слушно вважав скотарство провідною галуззю госпо-

дарства, хоча й остаточно не визначився з його формою. Наголошуючи на придомному стійловому утриманні худоби, вчений зазначав, що був поширеним і випас худоби з пастухами, що й засвідчують стійбища. Загалом така характеристика відповідає відгінному типу скотарства, в чому однак можна сумніватися знову ж таки через незначну кількість стаціонарних поселень. Саме визначення скотарства як провідної галузі, з чим ми погоджуємося, для того часу неминує означало екстенсивні способи утримання худоби — переважно на пасовиськах, а відтак, і доволі мобільний спосіб життя. За такої ситуації для помірної смуги найважливішими ставали місця зимівлі, на яких навесні могли займатися й землеробством та повертатися на них із року в рік. Із виснаженням угідь могли обирати нове місце для зимівлі.

Щодо часу існування цих поселень слід погодитися з М.М. Бондарем і датувати їх пізнім етапом СДК (Бондарь 1990). Однак звернемо увагу на певні протиріччя в його міркуваннях. Оскільки матеріали СДК нерідко залягають над трипільськими пам'ятками у Середній Наддніпрянщині чи пізньонеолітичними у Подесенні, що й визначає, на думку М.М. Бондаря, їх нижню хронологічну межу, то найраніші з них аж ніяк не можуть бути синхронними катакомбній культурі, як стверджує дослідник. Не дивно, що І.І. Артеменко, спираючись на стратиграфічну позицію поселень та розробки М.М. Бондаря зі спроби їх диференціації на раніші й пізніші, відніс частину з них до середнього періоду (Артеменко 1987, с. 38—41). Проте запропонована І.І. Артеменком періодизація СДК від самого початку її створення викликала цілком обґрунтовані сумніви.

Відносно стратиграфічної позиції поселень, підтвердженої і матеріалами Середнього Подесення, слід нагадати, що «пізніше» не означає «одразу», тому який проміжок часу розділяє ці пам'ятки, залишається незрозумілим. Сьогодні немає надійних підстав для хронологічної диференціації поселень, хоча деякі натяки на це є у типологічному складі кераміки. Загалом ці поселення постають синхронними катакомбній (інгульській) культурі, про що свідчать і тривалі суперечки з приводу культурної належності канівських поселень (СДК чи катакомбної культури). Прикметно, що подібна дискусія точиться і з приводу так званих випростаних поховань, які І.І. Артеменко (Артеменко 1987, с. 38) безпідставно відніс до раннього етапу СДК, хоча вони якраз є найпізнішими

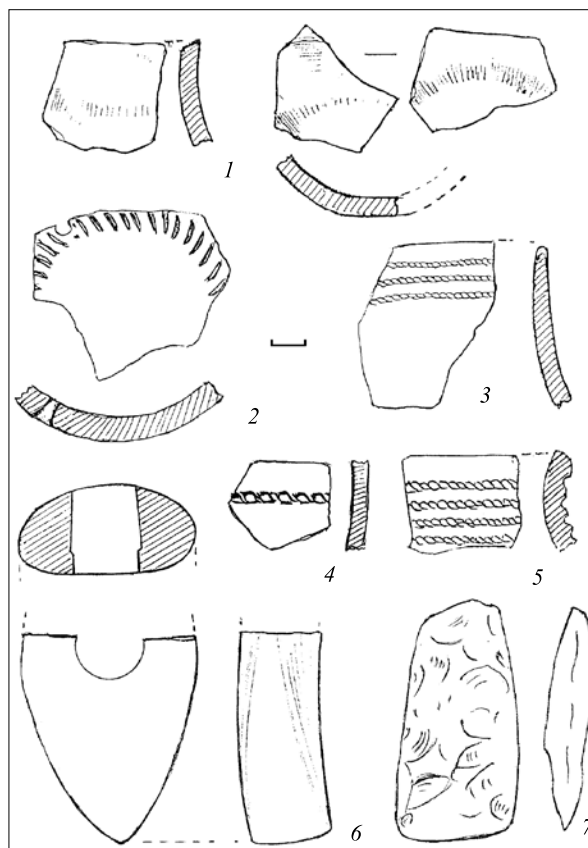

Рис. 8. Тонкостінна кераміка й інші вироби: 1—3, 7 — ур. Дубина; 4 — с. Рижки; 5 — ур. Попова; 6 — с. Ушивка

(докл. див.: Бунятян 2005). Посуд із цих поховань, особливо круглодонний, має певну подібність до матеріалів поселень (наприклад, Кагарлик, пох. 237/11 (Качалова 1974, табл. 1, 3); Кобринове, пох. 1/2 (Ричков 1995, рис. 5, 3) та ін.), які дослідники, орієнтуючись на концепцію І.І. Артеменка, помилково відносили до раннього етапу. Нагадаємо що й поховання на Мезинському городищі було випростаним, а спалення на стоянці Мис Очкинський супроводжувалося круглодонним типологічно пізнім посудом, а також кременевою сокирою-теслом епішнурового зразка. Такі самі сокири-тесла зафіксовано й на охарактеризованих пам'ятках Подесення (рис. 8, 7). Жодної сокири-тесла ранішого зразка (з чотиригранним поперечним перетином) тут не знайдено, за винятком однієї сокири культури кулястих амфор.

Отже, швидше за все, масова поява поселень припадає на заключний період СДК, який разом із випростаними похованнями та окремими кремациями є синхронним епішнуровому горизонту пам'яток.

- Артеменко И.И.* Культуры раннего бронзового века южной полосы лесов Европейской части СССР // Эпоха бронзы лесной полосы СССР. — М.: Наука, 1987. — С. 35—51.
- Березанская С.С.* Отчет о работе Сейминского отряда в 1954 году // Науковий архів Інституту археології НАНУ, 1954/8.
- Бондарь Н.Н.* К вопросу о характере хозяйства племен Среднего Поднепровья в эпоху ранней бронзы // Тези пленарних і секційних доповідей (результати польових археологічних досліджень 1970—1971 років на території України). — Одеса, 1972. — С. 120—122.
- Бондарь Н.Н.* Поселения Среднего Поднепровья эпохи ранней бронзы. — К.: Вища школа, 1974. — 175 с.
- Бондарь Н.Н.* Поселение эпохи ранней бронзы на Нижнем Днепре // Исследования по археологии Поднепровья. — Днепропетровск: ДГУ, 1990. — С. 38—50.
- Бунятян К.П.* Хронологія та періодизація поховань середньодніпровської культури Правобережної України // Археологія. — 2005. — № 4. — С. 26—36.
- Воеводский М.В.* Памятники каменного века на Десне // КСИИМК. — 1949. — Т. 26. — С. 22—26.
- Качалова Н.К.* Эрмитажная коллекция Н.Е. Бранденбурга. Эпоха бронзы. — М.: Наука, 1974. — 54 с. и приложение.
- Куриленко В.С., Отрощенко В.В.* Динаміка культурних змін за доби бронзи у Мезинському мікрорайоні на Десні // Археологія. — 1998. — № 1. — С. 46—55.
- Мельниковская О.Н.* Отчет о работе Юхновского отряда Приднепровской экспедиции в 1967 г. // Науковий архів ІА НАНУ, 1967/43.
- Мельниковская О.Н.* Отчет о работах Деснинского отряда ИА АН СССР в 1968 г. // Науковий архів ІА НАНУ, 1968/85.
- Ричков М.О.* Нові поховання раннього етапу середньодніпровської культури // Археологія. — 1995. — № 3. — С. 147—151.
- Розенфельдт И.Т.* Стоянка Мыс Очкинский // КСИИМК. — 1950. — Т. 31. — С. 130—140.
- Телегін Д.Я., Куриленко В.С.* Неолітичні пам'ятки біля с. Кудлаївки на Десні // Археологія. — 1986. — 56. — С. 100—103.

Одержано 31.01.2006

В.Е. Куриленко, К.П. Бунятян

ПАМ'ЯТНИКИ СРЕДНЕДНЕПРОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДНЕГО ПОДЕСЕНЬЯ

На картах памятников среднеднепровской культуры (СДК) территория Среднего Подесенья представлена белым пятном. Между тем наблюдения В.Е. Куриленко только в одном небольшом регионе существенно меняют эту ситуацию. На Черниговщине на отрезке Десны от юга Новгород-Северского р-на до впадения в нее р. Сейм (преимущественно Коропский р-н) выявлено густую сеть памятников — около 40 местонахождений керамики СДК. Отражают они, видимо, поселения, главным образом, типа стойбищ, хотя не исключены и более долговременные. Выявлены здесь и отдельные грунтовые погребения, которые явно входили в состав небольших могильников.

Хронологически дифференцировать материал сложно, поскольку речь идет о сборах, зачистках и небольших шурфах. В целом эти памятники представляются синхронными поселениям Среднего Поднепровья и отражают поздний этап развития СДК.

V. Ye. Kurylenko, K. P. Bunyatyan

MONUMENTS OF THE MIDDLE DNIPRO RIVER CULTURE IN THE MIDDLE DESNA RIVER REGION

The territory of the Middle Desna River region is a blank spot on the maps of the monuments of the Middle Dnipro River culture (MDC) (see, for example: Artemenko 1987, Map 3). In the meantime, V. Ye. Kurylenko's observations for only one small area fundamentally change the situation. The Chernihiv Region was revealed to have a dense network of monuments — about 40 occurrences of MDC ceramics at the section of Desna River from the south of Novhorod-Siverskyj Region to the place where it meets Seim River (mostly Korop Region). They mainly seem to represent settlements of the station type, although more long-term ones are quite possible. Also individual burials without mounds, which were obviously a part of small burial grounds were discovered here.

It is difficult to differentiate this material chronologically, since we only deal with pick up material, occasional cleaning and small prospecting shafts. In general these monuments seem to be synchronous to the settlements of the Middle Dnipro River region (Bondar 1974) and reflect the later stage of development of MDC.